

הרב יהודה הלוי עמיחי

קילוף תפוחי אדמה הקדושים בקדושת שביעית ע"י מכונה

ראשי פרקים:

שאלה

- א. קדושת שביעית בקליפות
 - ב. קדושה בדבר העומד להזרק
 - ג. גרמא בהפסד פירות שביעית
 - ד. פס"ר ואינו מתכוון
 - ה. הפסד בדבר שיש בו קדושת שביעית
- סיכום

שאלה

מכונת קילוף מוסדית, מגרדת את הקליפה החצונית בלבד של התפוח"א ושוטפת את הקליפה לתוך הביוב. האם מותר לקלוף פירות הקדושים בקדושת שביעית במכונה זו, שהרי על ידי פעולת המכונה הקליפות הראויות לאכילה (אדם או בהמה) מופנים למערכת הביוב. האם יש בכך הפסד פירות שביעית?

א. קדושת שביעית בקליפות

יש לברר האם ובאלו מקרים חלה על הקליפות קדושת שביעית. האם חלה קדושת שביעית על הקליפות רק במידה והן עומדות למאכל אדם, למאכל בהמה, או לצביעה או שמא קליפות הפרי קדושות תמיד בקדושת שביעית, כיוון שהן טפלות לפרי.

נאמר במשנה (פ"ז מ"ג):

"קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלענין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית..."

הר"ש, רש"ס, רש"ש ורע"ב מסבירים שמדובר בקליפי רמון הראויין לצבע וכן גרעינין שיש להם שאריות מאכל או שמפיקים מהם מאכל, כגון; תמרים וזיתים, ולכן חלה עליהם קדושת שביעית.

כך משמע גם בדברי הרמב"ם (פ"ז הט"ו) שפסק הלכה זו בדיני קדושת שביעית הנובעת מהיות הפירות ראויים לצביעה. לכן נראה שגם הרמב"ם הבין שהסיבה לקדושת שביעית ברמון ובאגוזים היא האפשרות להשתמש בהם לצביעה.

ועל כרחנו לפרש כן שהרי הרמב"ם פסק (פ"ה הכ"א):
 "הקליפין והגרעינין שמוותרין בתרומה לזרים — אין קדושת שביעית חלה עליהם והרי הן כעצים אא"כ ראויין לצביעה".

ובהלכות תרומות (פ"א ה"י) כתב הרמב"ם:

"עוקצי תאנים וגרורות והכליסים והחרובין ומיעי אבטיח וקליפי אבטיח ואתרוג ומלפפון אע"פ שאין בהן אוכל, וקניבת ירק שמשליכין בעלי בתים הרי אלו אסורים לזרים, אבל קניבת ירק שמקנבים הגננין מותרת לזרים".

משמע שגרעינין וקליפות שראויין למאכל אדם, למאכל בהמה או לצביעה — יש בהם קדושת שביעית, ואם לאו — אין בהם קדושת שביעית. ועיין שכן כתב השושנים לדוד (פ"ז מ"ג, הובא בתוס' אנשי שם).

אמנם המהרי"ק והכס"מ (פ"ז הט"ו) כתבו שיש קדושת שביעית בגלל שהקליפה טפלה לפרי. אלא שיש להקשות על סברא זו מדברי הרמב"ם (פ"ה הכ"א) שכאמור משמע מדבריו שקדושת שביעית חלה רק על מאכל או העומד לצביעה, ולא בגלל היותו טפל לפרי, ועיין חזו"א (סי' יג ס"ק יא).

לכן נראה שאין הקליפה קדושה מצד היותה טפלה לפרי אלא אם היא מאכל או ראויה לצביעה.

ב. קדושה בדבר העומד להזרק

קדושת שביעית נוהגת בכל דבר שנועד למאכל אדם או בהמה, אולם כבר הוכיח החזו"א (סי' יד ס"ק י ד"ה ובמ"ב) שהגדרת "מאכל" נקבעת עפ"י המקובל, וההכרעה היא בכל דור ודור לפי המקובל באותו דור.

נחלקו האחרונים האם בקליפות תפוזים יש קדושה או לא, כאשר נראה שאחד מיסודות המחלוקת היא האם אנו מגדירים את הפרי לפי רוב השמוש בפרי או לפי רוב המשתמשים. יתכן למשל שרוב המשתמשים בתפוזים זורקים את הקליפות לפח ורק המיעוט משתמש בקליפות למרקחת, אולם יתכן שמיעוט זה משתמש ברוב הפירות ובקליפתם למרקחות וכדומה.

מ"ן הרב קוק זצ"ל (משפט כהן ס' פד, פה) כתב:

"שעניקר נטיעתם של העצים בא"י הוא לסחורה, ורבים מהסוחרים ואולי רובם, מפיקים תועלת גם מהקליפין שנמכרים לטיגון, ומי יוכל להכריע אם

אין רוב הקליפין עומדים לכך, א"כ הוי ליה דבר שדרכו לאכול מבושל¹. מדבריו עולה שהגדרת דבר כמאכל אדם תלוי אם רוב הנוטעים (רוב הפירות) מיעדים לשמוש בני אדם.

מאיך החזו"א (שביעית סי' יד ס"ק י, ומעשרות סי' א ס"ק ל) כתב שכיוון שרוב האנשים זורקים את הקליפות הרי שאין בהן דין מאכל אדם. ותלה זאת במחלוקת מהי הברכה על קליפות תפוזים: האם מברכים על קליפות תפוזים "שהכל" כי הן אינן חלק מהפרי או שמברכים עליהן "בורא פרי העץ" כי הן חלק מהפרי.

נראה שהן לדעת הרב קוק זצ"ל והן לדעת החזו"א זצ"ל בדבר שאין נוטעים לצורך הקליפה ורוב בני אדם זורקים את הקליפה — אין בקליפה קדושת שביעית. וכן כתב בסברא הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' נב אות כג, ח"ג סי' קלב אות ז) שכל דבר שאנשים זורקים אותו — אין בו קדושת שביעית.

אלא שנראה שיש לחלק בין הקליפות העומדות להיזרק והריהן כמנותקות מהפרי, והם דבר העומד בפנ"ע, ולכן אין בהן קדושה, לבין קליפות שהן דבוקות לפרי והן חלק מהפרי. וכן מצאנו בקפריסין (קליפת הצלף) שברכתם בפה"א כיוון שהם חלק מהפרי (אלא שלא חלק מרכזי) א"כ משמע שיש להם דין קדושת שביעית, וכן כתב החזו"א (שם) שדבר שנאכל עם הפרי יש מקום להחשיבו כחלק מהפרי. אלא שדבר זה עדיין צ"ע כי יש להבחין בין קפריסין לבין תפו"א. הקפריסין הם חלק נאכל כמו הפרי, אולם קליפות תפו"א וגזר רוב בני אדם משליכים ולא אוכלים אותן (אלא מיעוט) ולכן יתכן שאין בהן דין קדושת שביעית למרות שהן מחוברות לפרי.

ג. גרמא בהפסד פירות שביעית

אפילו אם נחשוש לכך שבקליפות אלו יש דין קדושת שביעית, יש מקום לדיון אודות המכונות הללו. הרמב"ם (הלכות תרומה פי"א ה"י) חילק בין עלים מעופשים שזורקים הגננים שאין בהם דין תרומה, כי הם זורקים את המינימום האפשרי, ואילו העלים שמקנבים בעלי הבתים יש בהם דין תרומה, כי בעלי בתים אינם מקפידים זורקים עלים הראויים למאכל.

נאמר בירושלמי (פ"ז ה"א):

"והדא קניבתא דירקא מטקין לה לאיגרא והיא יבשה מן גרמא (מותר לעלות

1. עיין שבת הארץ (פ"ז ה"ג אות ג) שכתב מרן הרב קוק זצ"ל שאפילו דבר שהוא ראוי על ידי הדחק נחשב להיות אוכל. על כרחינו להסביר שדבר שראוי על ידי הדחק הרבה בני אדם אוכלים אותו. אולם בנידון דידן הדבר עומד מראש לזריקה ולכן כדי להחיל על כך קדושת שביעית הצריך מרן שרוב הפרי ייאכל או יתבשל.

לגג קניבת הירק למרות שהוא מתייבש מעצמו).

הירושלמי התיר העלאת קניבת הירק לגג ללא הבחנה בין "קניבת ירק של בעלי הבתים" ל"קניבת ירק של גננים", ולכאורה היה צריך לחלק בין "קניבת ירק של גננים" שאין בה קדושת שביעית ומותר להפסידה ל"קניבת ירק של בעלי בתים" שיש בה קדושת שביעית ואין להפסידה. כמו כן יש לתמוה מדוע התירו להפסיד פירות שביעית על ידי העלאתם לגג?

המהרי"ט (ח"א סי' פג) הסיק מכאן שגרמא הותרה בשביעית, ומתוך כך התיר לקטוף את עלי עץ התות להאכלת תולעת המשי, למרות שעל ידי פעולה זו נזוקים פירות התות. עוד הוסיף להביא ראיה מדברי הירושלמי (פ"ט ה"א) שהתירו לגזוז עלים של הקנרס. הירושלמי הקשה על כך הרי הוא מאבד מאכל אדם, ותיירץ "מאיליהן הן אבודין", וביאר המהרי"ט שכיון שהדיון הוא על פעולת גרמא אין לאסור.

ראיה נוספת ליסוד זה הביא במשנת יעב"ץ (פ"ד ה"ה) על פי דברי הרמב"ם (פ"ד ה"ה) המתיר לחרוש בשדה שגדלו בה ספיחין שיצאו למוצאי שביעית למרות שעל ידי כך ייפסדו הספיחים, ולמרות שבספיחים יש עדיין קדושת שביעית (עיי' תוי"ט פ"ה מ"ד) בכל אופן התירו לחרוש כדרכו² מכיוון שזה הוגדר כגרם-הפסד ולא כמעשה הפסד בידים³.

אפשר לדמות את הקילוף במכונה לחרישה כדרכה. כמו שהחרישה נחשבת להיות גרם-הפסד כי הוא חורש את השדה כדרכו ובדרך אגב מפסיד את הספיחין, גם קילוף במכונה שאינו מתכוון אלא לקלף את תפוחי האדמה, הרי זה גרם-הפסד ומותר בשביעית.

אלא שלכאורה יש להעיר על דברי המשנת יעב"ץ — מדוע חרישה כדרכה היא גרם-הפסד ולא הפסד בידים? הרי כאן ברור שעל ידי החרישה כדרכה ייפסדו גם הספיחין! ובוודאי שגריעא מנידון המהרי"ט, כי בתשובת המהרי"ט לא הפסיד את הפירות עצמם אלא את העלים שגורמים לכך שהפירות ייפסדו, אולם בדינו של המשנת יעב"ץ יש כאן פעולה ישירה של הפסד פירות שביעית. ואמנם נחלקו הראשונים מה הדין במעמיד בהמתו על קמת חברו, האם נחשב כחציו של המעמיד או לא, אולם בנידון דידן נראה שיש כאן פעולה ודאית וישירה שתגרום להפסד פ"ש.

2. אפילו לדעת החזו"א (סי' ט ס"ק ד ד"ה ר"מ), שמצווה לעקור ספיחי שביעית, אין היתר להפסידם (כמבואר סי' ט ס"ק ו), ועל כן כתב במשנת יעב"ץ שהוי גרם-הפסד ולכן התירו.
3. כדעת המהרי"ט הביא גם בית רידב"ז (סי' ה ס"ק א), תורת הארץ (פ"ח ס"ק לז), כרם ציון (פרק יד סעי' א), ספר השמיטה (פ"ז סעי' ג), תורת השמיטה (סי' יג סעי' סב), וכן נפסק במדריך שמיטה לצרכן (פ"ח סעי' ג, ה, ו).

ד. פס"ר ואינו מתכוון

יש מקום להתיר את השימוש במכונת הקילוף של תפוחי האדמה מצד אחר. הרידב"ז (בית רידב"ז סי' ג ס"ק ה) מסביר את סיבת היתר חרישת הספחים היוצאים למוצאי שביעית בכך שאיננו מתכוון להשמיד את הפירות, וכל כוונתו היא לנקות את שדהו. מדברי הרידב"ז⁴ עולה שבדבר שאינו מתכוון בשביעית למרות שיש כאן פס"ר יש מקום להקל, ולמרות שבשבת קי"ל (משנ"ב סי' שיד ס"ק יא, סי' שטז ס"ק טז) שבפס"ר אפילו אינו מתכוון הרי זה אסור – בשביעית הדבר מותר.

בדבר השמיטה (פ"ד מ"א ד"ה וראיתי) הסביר שיש לחלק בין שבת שבה המלאכה עצמה אסורה, ולכן אפילו אם לא התכוון לעשותה, אם הדבר הוא פסיק רישיה נחשב כאילו עשה את המלאכה ולכן אסור, אולם בשביעית האיסור הוא בעבודת הקרקע, ולכן כל זמן שאין כוונה למלאכת איסור אף בפס"ר – אין לנו לאסור שהרי איננה עבודת הקרקע. על פי יסוד זה נראה שאפשר להסביר את דברי הרידב"ז המתיר להפסיד פ"ש כאשר איננו מתכוון לכך למרות שההפסד הוא ודאי, בכ"א בשביעית לא החמירו בפס"ר.

ונראה להביא לכך ראייה מהמשנה (תרומות פי"א מ"ו):

"מגורה שפינה ממנה חטי תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת, אלא מכבד כדרכו ונותן לתוכה חולין".

הר"ש מסביר מדוע התירו לתת חולין על שאריות התרומה למרות שעל ידי כך התרומה תתבטל בתוך חולין "שאין זה מבטל איסור לכתחילה שהרי לא נתכוון לבטל".

מדברי הר"ש עולה שאין איסור לבטל איסור כאשר אינו מתכוון לכך. הרמב"ם פסק זאת להלכה (הל' תרומות פי"א הי"ד) כאשר מדגיש שכל הפעולות צריכות להיעשות כדרכן, ובכך אין איסור לבטל תרומה.

אלא שעדיין צ"ע האם אפשר לדמות דין ביטול תרומה ושביעית לדיני הפסד, שהרי בביטול אין הפסד ממשי, משא"כ בדברי הרידב"ז משמע שמותר להפסיד משהו ממשי כשאינו מתכוון לכך.

ומ"מ נראה שיש להקל בהפסד פירות שביעית כאשר איננו מתכוון לכך, כפי שכתב הרידב"ז.

4. עיין בהערותיו של הגרצ"פ פרנק זצ"ל לבית רידב"ז (הר המור שביעית עמ' סט) שכתב שכיוון שספחי שביעית עומדים לאיבוד, א"כ אינם כלולים בדין לאכלה ולא להפסד שהרי רבנן אסרו אכילתם.

ה. הפסד בדבר שיש בו קדושת שביעית

עיקרם של דיני שביעית הם בשני דינים מרכזיים:

- א. הפקר הפירות וביעורם, שנאמר "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לך ולבהמותך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול".
- ב. איסור הפסד, כפי שדרשו חז"ל "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה — ולא להפסד".

יתכן שיש מקום לחלק בין הדברים, ולומר שאיסור הפסד הנלמד מחיוב האכילה, שייך רק בדבר אכילה, אולם בדבר שאין דרכו באכילה אין איסור הפסד. לעומת זאת, יתכן שאף שאינו מאכל גמור — חלה עליו קדושת פ"ש לענין הפקר וביעור.

כדברים אלו למדנו בדבר השמיטה (פ"ח מ"ב, נט ע"ד ד"ה ומדקתני וד"ה ועדיין) שסובר שגרמא בהפסד — אסור בשביעית⁵, ובכל אופן התירו להעלות "קניבת הירק" לגג לשם ייבושה מכיוון שאין דרך בני אדם לאכול עלי ירק מעופשים. לכן אין איסור הפסד, מלוגמא וזילוף באוכלים אלו. לפי זה הסביר את דברי הגמ' סוכה (לד ע"ב) שבקליפת האתרוג החיצונה אין איסור הפסד פירות שביעית, למרות שיש בכך הפסד תרומה. ההבחנה בין שביעית לתרומה היא שבשביעית כל דבר שאינו עומד לאכילה אין בו איסור הפסד, ולכן בקליפה החיצונה של האתרוג שאיננה עומדת לאכילה אין איסור הפסד. לעומת זאת בתרומה אף אם אינו עומד לאכילה כיון שקראו לו בשם תרומה הרי זה קודש ואין להפסידו.

העולה מדברי דבר השמיטה שכל דבר העומד להיזרק אין בו איסור הפסד⁶, ולכן קליפות העומדות לקילוף ורוב בני אדם יזרקו אותם, ולא יאכילו אותם לבעלי חיים — אין בהם איסור הפסד.

ו. סיכום

מכונות קילוף (תפוח"א, גזר) מורידות רק את הקליפה החיצונה של הפרי, אמנם לעיתים נקלף יחד עם הקליפה קצת מהירק הראוי למאכל אדם, אולם דבר זה נדיר והגרוד הוא דק מאד. אם לפעמים נשאר משהו מתפוחי האדמה או מהגזר - דינו כ"קניבת הירק של הגננים" שלרוב לא משאירים דבר הראוי למאכל. כמו

5. שיטת דבר השמיטה חולקת על דברי המהרי"ט (לעיל אות ג) שהתיר גרם-הפסד, ועיין בשבת הארץ (פ"ה ה"ג אות ו הערה 53).
6. אמנם יתכן שלשיטתו של דבר השמיטה יהא אסור לנהוג בהם בזיון כקדשי שביעית, אבל אין איסור הפסד.

כן מכונה זו מגרדת רק את הקליפה החיצונית (הראויה למאכל בהמה) ולא מהירק עצמו, לכן הדיון שבפנינו הוא האם יש כאן מאכל בהמה.

הקליפות ראויות למאכל בהמה, אולם בפועל אין מאכילים בהמות בקליפות אלו, ורוב רובן של הקליפות נזרקות לאשפה, הרי שאין בהם קדושת שביעית. אולם אפילו אם נחוש לקדושת שביעית בקליפות הללו, מכיוון שאיננו מתכוון להפסיד אלא לקלף אותן, ואיננו מתכוון לזרוק אותן למערכות המים — אפילו שהוא פס"ר — מותר. יש גם לצרף את הדעות המתירות הפסד בדבר שאיננו עומד לאכילה.

לכן לכתחילה בודאי יש להקפיד לשמור קדושת שביעית בשאריות התפו"א, אולם אם הדבר לא אפשרי בגלל מבנה המכונה — יש מקום להקל ולקלף במכונות אלו תפו"א הקדושים בקדושת שביעית.